

Kapusta Györgyi, Letenyei László, Levicky László: A hatalomgyakorlás konszenzusus modellje – a zselízi kísérlet⁵

Bevezetés

A legtöbb városi önkormányzat működésére egy sajátos váltógazdálkodás a jellemző, ahol, akár csak a nagypolitikában, a különböző politikai pártok képviselői hol többséget alkotnak, és olyankor (ön-)kormányozni igyekeznek, hol pedig kisebbségbe szorulnak, és olyankor éles kritikával illetik a mindenkori kormányzókat. Sajnos ritka az olyan konstruktív ellenzék, amely szakmai szempontok alapján támogatná a kormányon lévők munkáját: a kívül maradás és gáncsoskodás rövid távon olcsóbb, és politikailag gyakran kifizetődőbb magatartás.

Egy másik gondot jelent az önkormányzati gyakorlatban a személyes felelősség gyengülése: a képviselők gyakran megalkusznak azzal, hogy a várost a polgármester viszi a vállán négy évig; nem tudnak és nem is kívánnak sem irányítani, sem személyes felelősséget vállalni az önkormányzati ciklus tetteiért.

A *széles koalíciós* önkormányzati modell arra igyekszik kiutat találni, miként lehet a demokratikusan megválasztott képviselők alkotó energiáját a közügyek szolgálatába állítani. Az ötlet alapja egy alternatív demokráciamodel, amelyet ma leginkább Svájcban alkalmaznak, mind a kormányzás során, mind pedig több kanton, önkormányzat szintjén. Az ötlet lényege, hogy a választásokon minden mandátumot szerzett csoport kötelezően részt kap a kormányzásból. Ez azzal jár, hogy egyik politikai csoport sincs

⁵ A kutatást a TÁMOP 4.2.1.B-09/1/KMR-2010-0005 projekt támogatta. A szerzők ez úton mondanak köszönetet *Oliver Diggelmannnak*, az *Andrássy Egyetem* vendégprofesszorának, *Gallai Sándornak*, a *Budapesti Corvinus Egyetem* oktatójának, továbbá *Felkai Krisztinának*, Svájc Nagykövetsége munkatársának, a közvetlen demokrácia bemutatásához nyújtott tanácsaikért.

kizárva a hatalomból, programjának bizonyos elemeit meg tudja valósítani.

Bár a Kárpát-medencében a nagykoalíciók kötésének, a hatalom-megosztásnak és a képviselők személyes felelősségvállalásának nincsenek hagyományai, talán éppen ezért érdemel kiemelt figyelmet a dél-szlovákiai Zselíz (*Želiezovce*) város, ahol a 2007-ben kezdődő választási ciklusban, kísérleti jelleggel, széles koalíciót alakított ki a képviselőtestület. A 12 tagú képviselőtestület minden tagja egy-egy önkormányzati „tárca” felelős képviselője lett, s egyben vezetője is az önkormányzaton belül kialakított munkacsoportoknak.

A következőkben előbb a svájci példát mutatjuk be; ezután a zselízi kísérlet leírása következik.

A svájci példa

Az intézményeinkről szóló közbeszéd sokszor kézenfekvőnek tekinti demokráciánk társadalomfilozófiai paradigmaticus kereteit, ezért nem árt felidézni, hogy a demokráciának ma sincs egyetlen, általánosan elfogadott gyakorlata. A demokráciák típusainak számbavételénél Lijphart (1971, 1999) két fő típust, a többségi és a konszenzusos (avagy konszenzuális/konszociális) demokráciát különbözteti meg. Előbbihez legközelebb Nagy-Britannia ill. Új-Zéland áll(t), utóbbit Svájc és Belgium közelítette legjobban.

Svájcot többnyire a *közvetlen demokráciát* a lehető legjobban (bár természetesen nem tökéletesen) megvalósító államként szokás emlegetni. A *közvetlen demokrácia* lényege, hogy a jogszabályok és politikák meghatározásában a polgárok nem képviselőik útján, hanem közvetlenül, népszavazás útján döntenek. Jelen írás tárgya az ún. *konszenzuson alapuló kormányzás*; a közvetlen demokrácia kérdésével nem foglalkozunk, ezért csak utalásszerűen mutatjuk be a svájci demokrácia alapelemeit, a *Direct Democracy in Switzerland* (2005) illetve *Kaufmann [et al.]* (2005) alapján.

Svájcban, a történeti hagyományokon alapulva, meglehetősen nagy a kantonok önállósága. A napjainkban 23 kantont számláló országban (ebből 3 ún. fél-kantonokra oszlik) kantononként eltérő politikai csoportok, szervezetek működnek; ezek között kiemelkedően

magas a különböző szakszervezetek, illetve kantoni jelentőségű pártok jelentősége. Négy országos szervezettségű párt működik: Szociáldemokrata, Szabaddemokrata, Kereszténydemokrata, és Svájci Néppárt.

A kétkamarás svájci parlament egyik testületében, az (egyébként helytelenül) felsőháznak is nevezett Államok Tanácsában a kantonok küldöttei, a másokban (Nemzetgyűlés) pedig a megválasztott képviselők ülnek. Az Államok Tanácsának 46 tagja van (kantononként 2), akiket a kantonok delegálnak. A Nemzetgyűlésben a 200 mandátum népszerűségi arányosan oszlik meg, ezért van olyan kanton, ahonnan csak egy, és van olyan is, ahonnan 34 képviselő juthat be. A közvetlen demokrácia elvei szerint a képviselők elsősorban a referendumok, törvényjavaslatok előkészítésével foglalkoznak, a fontosabbnak tartott előterjesztésről a döntést többnyire népszavazás mondja ki. A kantoni vagy önkormányzati szintű döntések, jogalkotás ennél is gyakrabban történik népszavazással.

A parlament egyszerű többséggel választja meg a kormány (pontosabban: Szövetségi Tanács) tagjait. A miniszteri tárcákat az alkotmány rögzíti, ebből fakadóan a kormánynak mindig 7 tagja van, a tárcákat nem szervezik át időről időre. A svájci kormány megalakulását követve függetlenedik a parlamenttől: tagjai vagy a testület egésze ellen bizalmatlanság nem kezdeményezhető. A kormányfői (szövetségi elnöki) tisztelet évről évre más miniszter tölti be, rotációs alapon. A svájci kormányban nincs szolidaritási elv, helyette kollegialitás van, azaz a kormány a döntéseit többségi elven, szavazással hozza.

A konszenzuson alapuló kormányzás kialakulásának gyökerei a XIX. századig nyúlnak vissza. A gyakorlat célja a politikai béke és stabilitás, illetve a kisebbség integrálása. 1959 óta Svájcban a kormányt mindig egy *széles koalíció* alkotja, azaz mind a négy országos párt képviselteti magát a kormányban. A kormány összetétele az elmúlt negyven évben változatlan: 2-2 szocialista, liberális és kereszténydemokrata, illetve egy néppárti miniszterből áll. Ezt a gyakorlatot ugyan kikezdte a Néppárt 2003-ban aratott parlamenti választási sikere, ám a konszenzuson alapuló kormányzás elve egyelőre (2008-ban) változatlan maradt. A kormány többi tagja

(államtitkárok, hivatali apparátus) nem képezi a politikai alkuk tárgyát, kiválasztásuk szakmai szempontok alapján történik.

A konszenzuson alapuló kormányzás és a széles koalíciók kialakítása a kilencvenes évekre több kantonban, illetve önkormányzatnál is bevett gyakorlat lett. A svájci választó szavazatának tétje nem egy politikai erő hatalomra juttatása, hanem a pártok közötti arányok megválasztása. Amely párt több szavazatot nyer a választásokon, az több képviselőt, szakértőt foglalkoztathat, több és alaposabb előterjesztést fogalmaz meg, azaz összességében nagyobb mértékben valósíthatja meg választási programját. (A döntést végül a közvetlen demokrácia jegyében a nép hozza, népszavazással.) A svájci kormányzati gyakorlat így tiszteletben tartja ugyan a többségi kormányzás elvét, ugyanakkor a kisebb pártok bevonásával elkerüli a „többség zsarnokságának” nevezett csapdát.

A zselízi kísérlet, 2006

A 2006 végén tartott szlovákiai helyhatósági választások során a dél-szlovákiai kisvárosban, Zselízen 12 képviselőtestületi helyről és közvetlenül a polgármesterről szavazhattak a választópolgárok. Az újonnan megválasztott polgármester, *Ing. arch. Pavel Bakonyi*, magyarul *Bakonyi Pál* építészmérnök⁶ több változtatást vezetett be az önkormányzati munka szerkezetében, elsősorban tartalmi és formai téren a korábbi rendszertől eltérő szerkezettel, amely nem a klasszikus értelemben vett bizottságokra, hanem *részlegekre* (szlovákul: *úseky*) épül.

Pavel Bakonyi kezdetben így nyilatkozott az önkormányzati reformról: *„Nem lesznek klasszikus értelemben vett bizottságok, tartalmi és formai téren is – részleg-elnevezéssel – különbözni szeretnénk a volt bizottságok munkastílusától. A 12 képviselő a 12 részleg élén áll, közvetlenül felelős és motivált lesz munkájában. A képviselő állapítja meg a részleg tanácsának összetételét, amely tanácsadó szervként segíti munkáját elképzelése megvalósításában.*

⁶ A kétnyelvű településen, Zselízen megszokott, hogy az emberek írásban is, szóban is mindkét nyelven használják nevüket. Szlovák sajtóság, hogy a felsőfokú végzettséget feltüntetik a nevek előtt, pl. *Mgr.*, a bölcsész végzettségű, *Ing.* mérnök, *JUDr.* jogász doktor, *MUDr.* orvosdoktor stb.

Tudatosítottuk, hogy egy ilyen kisvárosban fényűzés lenne, ha néhány képviselőt ellenzékbe, és ezáltal csupán kritikusai pozícióba kényszerítenénk. Azzal, hogy mindnyájan felelnek egy részlegért, tevékenyen részt vesznek a munkában, lehetőséget kapnak arra, hogy megvalósítsák elképzeléseiket az adott területen. Természetesen a határozatokról az egész testület szavaz, mégis ezáltal nagyobb lehetőség nyílik a képviselő előtt, hogy a saját területére összpontosítson, és ott valósítsa meg programját. A feladata az lesz, hogy észérvekkal meggyőzze képviselőtársait és a polgármestert elképzelése helyességéről. Minden rendben lesz, amennyiben nézetünk egyezik. Ha kisebb nézeteltérések adódnak, ezeket megtárgyaljuk a testületi ülések előtt. Gond akkor adódik, amikor teljesen eltér a véleményünk egy részleg fejlesztési programját illetően. Ekkor mindketten – a polgármester és a felelős képviselő – megpróbálják meggyőzni a képviselőket saját elképzelésük helyességéről, végül az a program valósul meg, amely nagyobb támogatottságot élvez a képviselők körében. Csak ekkor, miután a megállapodás megszületett, kerül sor a szavazásra. Ez a rendszer nem ad teret különböző erkölcsileg megkérdőjelezhető eljárásoknak és obstrukcióknak. Itt látom a városi újság szerepét is, amely még a jóváhagyási folyamatban tájékoztathat a különböző elképzelésekről, s ezáltal teret ad a lakosságnak a közügyekbe való beleszólásba.

Minden részleg a költségvetés egy bizonyos részével gazdálkodik majd, oda tartozik minden kiadás, beleértve a részlegtanács tagjainak és a hivatal e részlegbe tartozó dolgozóinak személyi költségeit is. Ezzel az összeggel gazdálkodik majd a részleg, és amennyiben teljesíti az adott évi programot, és közben megtakarít valamennyit a költségvetésben e célra szánt összegből, szerintem a megtakarított összeg egyharmada ezeket a személyeket illeti meg, kétharmadát pedig a következő évben a részleg fejlesztésére lehet fordítani. Ez a világos motiváció szükséges, el kell kezdenünk gazdaságosan gondolkodni. A részlegek napi feladatait a hivatal dolgozói végzik majd, akik új szerkezeti rend szerint lesznek besorolva a részlegek alá. A részlegek az önkormányzat egészét lefedik majd, a képviselőktől – menedzserektől kezdve a részlegtanácsokon át a városi hivatalig.

Mindenkinek lesznek mindennapi operatív és koncepciós, hosszú távú feladatai a fejlesztési terv alapján. A dolgozók világos feladatokat kapnak, ezek teljesítéséhez egy adott összeg áll majd

rendelkezésükre. Az első lépés nehéz lesz: úgy felállítani a költségvetést, hogy mindenki tisztában legyen feladatával. A részlegeknek polgári társulások és egyéb szervezetek alakulását kellene kezdeményezniük, amelyek végrehajthatnák a feladatok egy részét. A lakosság számára teljesen mindegy, ki nyújtja a szolgáltatásokat, a város vagy egy szervezet. Próbáljunk meg együtt kialakítani egy olyan szerkezetet, amely lehetővé teszi ezt a nyílt hozzáállást.” (Zselízi Hírmondó, a továbbiakban ZSH, 2007. január)

A képviselőtestület reformja

A 2007 januárjában útjára indított önkormányzati reform célja végső soron a helyi demokrácia átalakítása, a többséguralmi elvről egy másik, széles körű konszenzuson alapuló kormányzás elve alapján. Az elképzelés szerint a reform több lépcsőben valósult volna meg:

- Első lépésként a képviselők megállapodnak a részlegek kialakításában, tevékenységi körük és költségvetésük meghatározásában.
- Másodikként megállapodnak abban, hogy melyik képviselő mely részleg vezetését vállalja.
- Ezután következett volna egy program-kidolgozási időszak, melynek során minden képviselő kidolgozza a saját részlegének programját. Erre az előzetes elképzelés szerint 2-3 hónap állt volna rendelkezésre.
- Végül, a részlegek programjainak egységes keretbe foglalásával a képviselők elfogadják a város ciklusprogramját, és e szerint működnek a választási időszak végéig, azaz 2010-ig.
- Ezzel egy időben végbemegy a Városi Hivatal reformja is: a hivatal átalakítása során a legfontosabb szempont, hogy a 12 részleg kiszolgálására alkalmassá váljék.
- A képviselőtestületnek minden részlegvezető képviselő rendszeresen beszámol.

A reform első néhány lépése maradéktalanul megvalósult, és 2007 elején valóban létrejöttek az Önkormányzat részlegei. Végül nem 12, hanem 11 részleg alakult, amelyek közül az egyiket két képviselő, megosztva vezet.

1. táblázat: Önkormányzati részlegek, azok vezetői és pártállásuk

No.	Részleg megnevezése	Vezetője	Pártállás
1.	Mezőgazdasági részleg	Récsei Róbert	MKP
2.	Gazdasági részleg	Peter Martosy	független
3.	Építésügyi területfejlesztési részleg	és Melczer Gábor	MKP
4.	Környezetvédelmi rekreáció részleg	és Ladislav Vékony	független
5.	Infrastruktúra részleg	Gulyás Róbert	Smer, HZDS, SNS, KSS
6.	Belügyi részleg	Pavel Polka	független
7.	Szolgáltatási kereskedelmi részleg	és Csenger Tibor	MKP
8.	Közgazdasági (pénzügyi) részleg	Cserba János	MKP
9.	Tanügyi és kulturális részleg (megosztott vezetéssel)	Vojtech Tomašovič Horváth Géza	független MKP
10.	Szociális és egészségügyi részleg	Turza Irén	független
11.	Szervezési részleg	Mocsy Katalin	független

A mozaikszavak jelentése:

MKP – Magyar Koalíció Pártja

HZDS – Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom

KSS – Szlovák Kommunista Párt

Smer – „Irány”, Szociáldemokrata Párt

SNS – Szlovák Nemzeti Párt

Az önkormányzati reform egyik célja az volt, hogy a „széles koalíció” létrehozásával feloldja a többségi versus kisebbségi frakciók közti potenciális konfliktust. Bakonyi Pál nyilatkozata: „Az új városi parlamentben ugyanis minden képviselő egyénileg kapott és fogadott a többiektől egy lehetőséget, hogy 4 évig valósítsa meg programját az adott részlegben. Minden képviselő igazságosan a városi program egy tizenkettőjét kapta feladatul, így ehhez mérten gazdálkodhat majd a

jóváhagyott költségvetés megfelelő részével. Ezért volt értelmetlen szokásból kialakítani kormányzó koalíciót és ellenzéket. Az új rendszer lényege, hogy kollégaként, munkatársként közeledhetnek egymáshoz a képviselők. Éppen az ilyen politikai párt- és csoportküzdelem miatt vesztették el fokozatosan hitelüket a polgárok körében országos és helyi szinten. Erről tanúskodik a választási részvétel fokozatos csökkenése.“ (ZSH, 2007. április)

Az elképzelés fontos eleme volt, hogy a képviselők *nem alkotnak bizottságokat*, ehelyett személyes felelősséget vállalnak egy adott szakterület szakmai programjának kidolgozásáért és annak végigviteléért. Az a törekvés részben módosult: 2007 folyamán különböző kisebb szakmai csoportok, részlegtanácsok alakultak, eleinte ad hoc jelleggel, majd mindinkább rendszeres jelleget öltve.

A Városi Hivatal reformja

A reform egyik sarokpontja a képviselők (azaz részlegvezetők) személyes motiváltsága és egyben személyes felelőssége. Hozzá kell tenni azonban, hogy a képviselők felelőssége inkább erkölcsi és politikai, mintsem jogi jellegű. A munkát (a képviselő útmutatásai, esetleg önkéntes munkája mellett) a Városi Hivatal (szlovákul: *Mestský úrad*) dolgozói végzik, akik közalkalmazottak, ennek megfelelő kötelezettségekkel és felelősséggel. A szlovák jogszabályok szerint a Városi Hivatal élén az *előljáró* (szlovákul: *prednosta*) áll (mint Magyarországon a jegyző).

Az eredeti elképzelés alapján a képviselők saját munkaszervezet felett rendelkeznek (ez a Hivatal néhány dolgozójából áll), melynek felügyelete, elvi irányítása a képviselő feladata. A képviselő, vagy más néven részlegvezető maga is tevékenyen dolgozhat, pl. részt vehet egy-egy pályázat elkészítésében, projekt-lebonyolításban, ám munkája önkéntes jellegű, amiért fizetés nem jár.

A Hivatal átszervezése még szintén 2007-ben megtörtént. A kezdeti elképzelés (12 hivatali részleg kialakítása) módosult, munkaerő-hatékonysági szempontok miatt kevesebb, ám egyenként

több részleget is kiszolgáló önkormányzati munkacsoport jött létre. Ezeket „összevont részlegeknek” nevezték el.

2. táblázat: A Városi Hivatal (önkormányzat) új munkaszervezete, a részlegek kiszolgálása érdekében

Önkormányzati munkacsoport (összevont részleg)	Mely részlegek munkáját végzi?	Dolgozók száma
Közgazdaság és gazdaság	Mezőgazdasági részleg Gazdasági részleg Pénzügyi részleg	7
Építésügy, területfejlesztés, infrastruktúra, környezetvédelem és rekreáció	Építésügyi területfejlesztési részleg Környezetvédelmi és rekreáció részleg Infrastruktúra részleg	és 10 és
Szolgáltatás kereskedelem, szociális és egészségügy, belügy	Szolgáltatási és kereskedelmi Szociális és egészségügyi Belügyi részleg	12
Tanügy, kultúra és szervezés	Tanügyi és kulturális részleg Szervezési részleg	6

2007 februárjában jóváhagyták az önkormányzat új szerkezeti felépítését. A képviselők leszögezték az alapszabály fontosabb elveit:

- a városi önkormányzat szervei a részlegek, ill. a részlegek tanácsai és (az önkormányzati törvény értelmében) a bizottságok lesznek,
- az önkormányzat nem hoz létre városi tanácsot,
- státusában megszűnik a korábbi időszakban már kialakított, de gyakorlatban nem hasznosított főellenőri részleg.

2007 júniusában befejeződött az önkormányzat új szerkezetének építése – ide tartozott az új szerkezeti felépítés, a részlegek tanácsainak megalkotása, az új munkaköri leírások elkészítése. Ez a fejezet az új munkaszerződések aláírásával végződött. Az alkalmazottak, a képviselők és a polgármester is a szerkezet mozgatórugóját alkotják. Munkájuk eredményeként olyan koncepciók anyagokat tűztek ki célul, mint például a városfejlesztési terv.

Ezen időszakban az önkormányzat 3 hónapra megszüntette az előjárói tisztségét. Bakonyi Pál indokolása szerint: *„a városi hivatal munkáját és működését hatékonyabban is lehet biztosítani. Ez a tisztség komplikál, apróz, ködösít. Nem véletlen, hogy nem szerepel a közalkalmazotti munkakatalógusban sem. Ezen a téren is megmutatkozik, hogy a koordinátorok személyes szakmai, jogi felelőssége lehetővé teszi azt, hogy a kétszintes vezetés felelősen működjön. Nem szükséges naponta utasítani őket.”* Mindezek ellenére elfogadták a képviselők javaslatát, és bevezették a rendszeres hétfői munkaértekezleteket. (ZSH, 2007. június). Később személycsere történt az előjárói poszton, 2008 szeptemberétől ismét nincs betöltve.

A zselízi önkormányzati reform első értékelései 2008 nyaráig

A képviselők körében sok aggály mutatkozott az új rendszerrel szemben. *Vojtech Tomašovič*, önkormányzati képviselő (ZSH 2007. április) nem értett egyet az újonnan bevezetett fogalmakkal, amelyek eltértek az általánosan használatos és törvényekben javasolt kifejezésektől, és amelyeket az emberek már megszoktak, évek óta használtak.

Horváth Géza képviselő kritikusan jegyezte meg, hogy *„minden képviselő felelősséggel tartozik egy-egy részleg munkájáért, másrészt egy-egy részleg mulasztásaiért ő is felelősséggel tartozik, de „kötelességeinek elmulasztásáért” gyakorlatilag nem vonható felelősségre, mert ilyennel a törvény nem ruházza őt fel. Ezzel szemben az országosan jól működő modell lényege a következő: mivel ahhoz, hogy valakiből képviselő legyen, „csupán” a választók szavazataira van szüksége (tehát semmiféle más különleges elvárásnak nem kell eleget tennie), semmi garancia nincs arra, hogy*

egy ily módon összeálló testület képes lesz törvényesen és eredményesen vezetni egy település életét. Az általunk elfogadott modellben könnyen előfordulhat, hogy az egyes részlegek – nem tudva egymás kötelességeiről – ugyanazon a munkán fognak dolgozni, vagy ami még rosszabb: egyikük sem foglalkozik vele, azt gondolva, hogy ez egy másik részleg feladata. Hogy a bizottságoknak megfelelő alakulatokat „részlegtanácsoknak” neveztük el, számomra azt sugallja, hogy mi, képviselők adunk tanácsot a részlegeknek, tehát a hivatásosoknak.” (ZSH, 2007. október)

2008 januárjában az előző év értékelésekor a rendszer előnyeként említették e képviselők a problémák „kétszintű” tárgyalását: nem hivatalosan (egy „munkaértekezletnek” nevezett egyeztető, zártkörű megbeszélésen), majd hivatalosan, az önkormányzat ülésén. Szintén az új rendszer mellett szólt azon tény is, hogy ebben a szerkezetben a testület nem vált két részre, melynek eredményeként a munka is hatékonyabb.

2008 júliusában a polgármester így nyilatkozott az önkormányzati modell megvalósításáról: *„Azt vártam, hogy az önkormányzati szerkezet új modelljének bevezetése sokkal gyorsabban megy végbe. A nagy többség formálisan elfogadta az új modellt, és a döntő változások fokozatosan beépülnek az önkormányzati normákba és előírásokba. A hozzáállás elsajátításához és megéléséhez hosszabb időre lesz szükségük a képviselőknek és a dolgozóknak is. Elhagyni a kollektív felelőtlenség kényelmét, megegyezni és személyes felelősséget vállalni konkrét dolgokért nem egyszerű. Ezen még dolgoznunk kell egy ideig a képviselőkkel együtt.” (ZSH, 2008. július)*

Arra a kérdésre, hogy van-e esély a reformok leállítására, és az újonnan bevezetett modell elhagyására, Bakonyi Pál így nyilatkozott: *„Ha a képviselők többsége ezt kívánja, és a kormányzó többség meg tudja határozni elképzeléseit, semmi sem gátolhatja meg ebben. A másik kérdés az, meg tud-e egyezni ez a többség abban, milyen módon folyjék a kormányzás a választási időszak végéig. Az új önkormányzati modell az általam felkínált alternatívája a réginek, amely a szakadék szélére sodorta városunkat. [...] A régi modell működésének visszaigazolásaként azt ajánlom, bárki kérdezze meg a volt polgármestert, a volt képviselőket egyenként, majd a városi*

dolgozókat is, ki érzi magát közülük felelősnek a város 2006 végi állapotáért. Valószínűsítem, hogy mindannyian azt mondják, ők nem. Ez itt a lényeg. A piacgazdaság nem működhet egy koncepció felállításával és megvalósításával kapcsolatos személyes felelősség nélkül. Az általam felkínált modell nyitott, képes megfelelni az új követelményeknek és a változó feltételeknek. Egyre nem képes, igazodni a kollektív felelősséghez. A személyes felelősség vállalása olyan lényeges lépés, amelyet még a többség nem tett meg.” (ZSH, 2008. július)

Irodalom

- Bruno Kaufmann [et al.] (szerk.) 2005: *Guidebook to Direct Democracy in Switzerland and Beyond*. Amsterdam: The Initiative and Referendum Institute Europe
- Direct Democracy in Switzerland. CD, DVD. 2005. Presence Switzerland PRS., www.ch.ch
- Gledhill, John 2000: *El poder y sus disfraces. Perspectivas antropológicas de la política*. Bellaterra, Barcelona: Ediciones Bellaterra
- Lijphart, Arend 1971: Comparative politics and the comparative method. In: *American Political Science Review* 65 (3): 682-693
- Lijphart, Arend 1999: *Patterns of Democracy: Government Forms & Performance in Thirty-six Countries*. New Haven: Yale University Press
- ZSH, *Zselízi Hírmondó*, kétheti lap, Zselíz. 2007. január – 2008. augusztus

